

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Kinabast tegen de koorts. Interview met promovendus Wouter Klein

Auteur: Joël van der Moore

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 40.1, pp. 66-69.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

KINABAST TEGEN DE KOORTS

Interview met promovendus Wouter Klein

Joël van der Moore

Geneeskrachtige planten en kruiden worden sinds mensenheugenis gebruikt tegen ziekte. Daar waar de kennis en beschikbaarheid van geneeskrachtige natuurlijke producten vóór de vroegmoderne tijd vaak lokaal van aard waren, kwam in de vroegmoderne tijd door de opkomende handel een groot aantal nieuwe exotische producten op de Europese markt terecht, waaronder grondstoffen voor nieuwe geneesmiddelen. Het proefschrift van Wouter Klein over deze nieuwe exotische grondstoffen voor geneesmiddelen in de vroegmoderne tijd (ca. 1650-1800) is bijna af.

Na zijn studie geschiedenis aan de Universiteit van Leiden kwam Wouter Klein per toeval terecht bij het onderzoeksproject 'Time Capsule' van de Universiteit Utrecht. Een oude studievriend van Klein zocht iemand om mee te brainstormen over het project en dit zou uiteindelijk uitmonden in het projectvoorstel voor 'Time Capsule' waar ze beiden aan meeschreven. Het project, dat nu op zijn einde loopt, richtte zich op vragen die betrekking hebben op de geschiedenis van de farmacie en stond onder leiding van prof. dr. Toine Pieters. Eén van de projectdoelen was om door middel van digitale technologie een eenvoudig te gebruiken site te bouwen waarin de trajecten (handel, geneeskunde en samenleving) van grondstoffen voor geneesmiddelen, ofwel *materia medica* in de vroegmoderne tijd op een toegankelijke manier inzichtelijk worden gemaakt en zo te onderzoeken zijn.

'Alle geneesmiddelen in de vroegmoderne tijd werden gemaakt van natuurlijke grondstoffen als zaden, wortels en andere plantendelen, maar ook van dierlijke vetten en minerale grondstoffen, die bijvoorbeeld gekookt, vermalen en gedestilleerd werden en vervolgens tot geneesmiddelen werden verwerkt.' Europese grondstoffen zijn gemakkelijk te verkrijgen, maar in de vroegmoderne tijd doen ook meer exotische grondstoffen hun intrede op de Europese markt voor *materia medica*. Het streven van het onderzoek was om de gehele handelsketen van *materia medica* in de vroegmoderne tijd te reconstrueren. Van de kennisuitwisseling tussen Europeanen en de lokale inwoners van de gebieden waar de grondstoffen vandaan kwamen, tot de manier waarop nieuwe exotische grondstoffen zich in de Europese markt wurmden en de medische debatten die hierover ontstonden: op ieder punt in de handelsketen zijn interessante commerciële, culturele en wetenschappelijke aspecten te herkennen, die maken dat het product een succes werd, of juist niet.

Drie belangrijke voorbeelden van nieuwe *materia medica* in de

vroegmoderne tijd zijn opium, rabarberwortel en kinabast. 'Ik denk dat elke arts in de vroegmoderne tijd zou toegeven dat je niet kan werken zonder opium, zolang er nog geen andere anesthesische middelen bestonden.' Rabarberwortel was een belangrijk buikzuiverend middel in de vroegmoderne tijd. In het proefschrift van Klein speelt met name kinabast een belangrijke rol. Kinabast is een grondstof die kinine bevat, dat helpt tegen de koortsen die later als malaria zijn geïdentificeerd.

Meerdere bronproblemen kwamen naar voren tijdens het onderzoek van Klein. 'Het vervelende met geneesmiddelen in de vroegmoderne tijd is dat wat je vindt erg fragmentarisch is.' Ten tweede zijn termen als kinine of malaria geen achttiende-eeuwse begrippen en deze zaken worden in contemporaine bronnen bijvoorbeeld aangeduid als koortsbast tegen derdedaagse koorts. Ten derde verwachtte Klein aanvankelijk in bepaalde digitale collecties, zoals de geleerdenbrieven van het Huygens Instituut voor Nederlandse

Wouter Klein

Geschiedenis, veel te kunnen vinden over geneesmiddelen, maar hoewel deze bronnen voor de medische (en reeds beter onderzochte) kant van het verhaal bruikbare resultaten opleverden, waren ze voor een onderzoek naar de commerciële kant minder bruikbaar. Deze hindernissen maakten dat het bijeenbrengen van een bronnencorpus, op basis waarvan iets steekhoudends gezegd kon worden, aanzienlijk werd bemoeilijkt.

Een belangrijke oplossing voor dit bronnenprobleem lag uiteindelijk in Delpher. Hoewel Klein aanvankelijk niet verwachtte hierin veel te vinden, bleek de digitale krantencollectie een schat aan bronmateriaal te bevatten waarmee over een langere periode wat gezegd kon worden over bepaalde geneesmiddelen. Het vaste medische stramien van het gaan naar een arts, het krijgen van een recept, het gaan naar een apotheker en het krijgen van een geneesmiddel, was reeds in de vroegmoderne tijd de normale gang van zaken. Maar buiten deze officiële kanalen om bestond er ook een grote markt in 'geheimmiddelen': geneesmiddelen die door een lokale producent op basis van een geheime receptuur werden geproduceerd, bijvoorbeeld tegen koorts. Klein heeft Delpher doorzocht met taalvarianten voor 'koorts' en vond uiteindelijk duizenden advertenties voor dit soort geheimmiddelen, waar bijvoorbeeld mogelijk kinabast in zat. Andere advertenties die in Delpher boven kwamen drijven, waren advertenties voor veilingen in 'drogerijen', wat vaak geneesmiddelen betrof. Ook hiervan zijn duizenden advertenties te vinden. Daarnaast vond Klein archieven van deze veilingen in het Stadsarchief Amsterdam.

Het onderzoek van Klein is deels diachroon en onderzoekt de geneesmiddelenmarkt over een langere periode, maar wanneer de gevonden data in een bepaalde korte periode doen vermoeden dat er iets merkwaardigs aan de hand was, gaat het onderzoek verder de diepte in, om zo inzicht te krijgen in de reden voor de opvallende data. Zo nam bijvoorbeeld in een bepaald jaar het aantal advertenties voor koortswerende middelen enorm toe. Het bleek dat in dat jaar een enorme koortsepidemie plaatsvond. Het schaarse geschreven bronmateriaal, zoals bijvoorbeeld van Boerhaave, laat niet zien hoe groot de koortsepidemie was, maar gaat vaak vooral in op het ziektebeeld. Dit is zinvol voor het onderzoeken van de medische aspecten van deze epidemie, maar minder voor de meer vanuit commerciële invalshoek gestelde vragen van Klein. De door hem in Delpher gevonden data geven dus in het bijzonder inzicht in de omvang van deze epidemie, die groter bleek dan voorheen gedacht werd.

Het project Time Capsule loopt op zijn einde en ook het manuscript van Kleins proefschrift is inmiddels ingeleverd. Mocht u na dit interview geïnteresseerd zijn geraakt in de geschiedenis van historische materia medica, dan kunt u de databases die binnen het project zijn geïntegreerd vinden en doorzoeken op de website www.timecapsule.nu.